

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ГРОМАДЯН, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

ПОЧАНСЬКА Олена Сергіївна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 342.9

Определено содержание права человека и гражданина на охрану здоровья, установлена и охарактеризована его специфика относительно правового статуса осуждённого лица. Дан анализ современного состояния административно-правового обеспечения и реализации права на охрану здоровья граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине.

Ключевые слова: права и свободы, право на охрану здоровья, медицинская помощь, административно-правовое обеспечение, осуждённый к лишению свободы.

Постановка проблеми

Право на охорону здоров'я є одним із найважливіших прав засуджених громадян, що безпосередньо впливає з конституційного права громадян України на охорону здоров'я і медичну допомогу [1, ст.49]. Застосовуючи до осіб покарання у вигляді позбавлення волі, що обмежує їх можливості у реалізації цілої низки прав і свобод, держава бере на себе обов'язок щодо надання таким особам можливість отримувати медичну допомогу та проходити медичне лікування. Проте порядок реалізації та забезпечення права на охорону здоров'я має свої особливості, зумовлені характером кримінального покарання у вигляді позбавлення волі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Загальнотеоретичні питання змісту та захисту прав людини розглядалися в працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як В. Авер'янов, Ю. Битяк, Л. Глухарьова, О. Зайчук, О. Лукашева, М. Матузов, Ю. Старілов, Ю. Тодика та ін. Права і свободи засуджених, їх дотримання при виконанні кримінального покарання були предметом наукових досліджень Є. Бараша, І. Богатирьова, А. Геля, О. Джузи, В. Львовичкіна, О. Лисодіда, М. Романова, Н. Рябих, А. Степанюка, І. Яковець.

Невирішені раніше проблеми

Незважаючи на велику увагу науковців до питань визначення та законодавчого закріплення прав і свобод людини і громадянина в Україні, складність завдання адміністративно-правового забезпечення та встановлення гарантій реалізації права на охорону здоров'я стосовно громадян, засуджених до позбавлення волі, зумовлює необхідність більш детального дослідження даної проблеми.

Метою статті є дослідження проблеми забезпечення права на охорону здоров'я громадян, засуджених до позбавлення волі, що передбачає загальну характеристику змісту права на охорону здоров'я, визначення його специфіки стосовно правового статусу засудженого, аналіз особливостей сучасного стану адміністративно-право-

вого забезпечення та реалізації права на охорону здоров'я громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні.

Виклад основного матеріалу

Однією з найважливіших складових системи соціально-економічних прав і свобод громадян є право на охорону здоров'я. Це право, встановлене у ст.12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [2], знайшло відповідне закріплення на рівні Основного Закону України [1, ч.1 ст.49]. Під охороною здоров'я розуміється певна система заходів, що здійснюється органами державної влади і місцевого самоврядування, їх посадовими особами, закладами охорони здоров'я, фізичними особами-підприємцями, медичними та фармацевтичними працівниками, громадськими об'єднаннями і громадянами з метою збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя [3, ч.1 ст.3].

Держава визнає право кожного громадянина України на охорону здоров'я і забезпечує його реалізацію та захист шляхом:

- створення розгалуженої мережі закладів охорони здоров'я;
- організації і проведення системи державних і громадських заходів щодо охорони та зміцнення здоров'я;
- фінансування гарантованого обсягу медичних послуг та лікарських засобів всім громадянам та іншим визначеним законом особам у порядку, встановленому законом;
- здійснення державного і громадського контролю та нагляду в сфері охорони здоров'я;
- організації державної системи збору, обробки і аналізу соціальної, екологічної та спеціальної медичної статистичної інформації;
- встановлення відповідальності за порушення прав і законних інтересів громадян у сфері охорони здоров'я [3, ст.7].

Важливим аспектом охорони здоров'я є надання громадянам медичних послуг

(медичної допомоги). Медична допомога у національному законодавстві визначається як відповідна діяльність професійно підготовлених медичних працівників, що спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами [3, ч.1 ст.3]. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування шляхом сприяння розвитку лікувальних закладів усіх форм власності, надання безоплатної медичної допомоги у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медичної допомоги, існуючу мережу яких заборонено скорочувати, охоплення населення всіма видами медичних послуг, доглядом за хворими, непрацездатними та інвалідами [1, ч.3 ст.49].

Основні вимоги щодо медичного забезпечення засуджених осіб також регламентуються як міжнародними стандартами, так і нормами національного законодавства України. Зокрема, Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями встановлюють такі вимоги до забезпечення медичного обслуговування осіб, які утримуються в установах пенітенціарної системи:

- медичне обслуговування організовується у тісному співробітництві із загальною адміністрацією охорони здоров'я місцевого або національного рівня;
- медичне обслуговування забезпечується з метою виявлення та лікування будь-якого фізичного або психічного захворювання, які можуть перешкоджати соціальній реадaptaції в'язнів після їх звільнення;
- лікувальне відділення, його приладдя, обладнання і ліки мають бути достатніми для забезпечення медичного обслуговування та лікування хворих в'язнів, і таке відділення має бути укомплектоване належним чином підготовленим персоналом;
- в'язні не повинні використовуватися для проведення експериментів, що можуть призвести до фізичної або моральної шкоди;
- лікар зобов'язаний здійснювати нагляд за станом фізичного і психічного

здоров'я ув'язнених та здійснювати прийо́м хворих;

– лікар доповідає начальникові кожного разу, коли він вважає, що подальше утримання або будь-який режим мав або матиме негативні наслідки для фізичного або психічного стану здоров'я особи;

– лікар регулярно здійснює інспекції та консу́льтує начальника установи з питань: а) кількості, якості приготування та подання їжі та води; б) стану санітарно-гігієнічних умов та чистоти в установі та серед в'язнів; в) санітарно-технічного обладнання, опалення, освітлення та вентиляції установи; г) придатності та чистоти одягу, спальних речей в'язнів та ін. [4, п.22-26].

Правове регулювання медико-санітарного забезпечення засуджених у місцях позбавлення волі в Україні здійснюється на підставі норм Законодавства України про охорону здоров'я, Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», Кримінально-виконавчого кодексу України, нормативних актів Кабінету Міністрів України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства юстиції України та ін.

Чинне законодавство України закріплює право громадян, засуджених до позбавлення волі, отримувати медичну допомогу і лікування, у тому числі платні медичні послуги за рахунок особистих грошових коштів чи коштів рідних та близьких, у закладах охорони здоров'я, які мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України та не віднесені до відання Державної кримінально-виконавчої служби України. У місцях позбавлення волі організуються необхідні лікувально-профілактичні заклади, а для лікування засуджених, які хворіють на активну форму туберкульозу, — заклади на правах лікувальних. Для спостереження та лікування хворих на інфекційні захворювання в медичних частинах колоній створюються інфекційні ізолятори [5, ч.1 ст.116]. Лікувально-профілактична і санітарно-протиепідемічна робота в місцях позбавлення волі організовується і проводиться відповідно до законодавства про охорону здоров'я. Адміністрація колоній зобов'язана виконувати необхідні медичні

вимоги, що забезпечують охорону здоров'я засуджених [5, ч.2 ст.116]. Порядок лікувально-профілактичної і санітарно-протиепідемічної роботи в місцях позбавлення волі визначається Основами законодавства України про охорону здоров'я. З метою здійснення контролю за виконанням вимог Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» проводяться перевірки щодо профілактики туберкульозу, ВІЛ/СНІДу, кишкових, професійних хвороб, умов утримання, організації харчування ув'язнених та засуджених до позбавлення волі, санітарно-гігієнічних та протиепідемічних заходів у медичних частинах та пунктах охорони здоров'я.

Згідно з Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, в установах виконання покарань здійснюються: клінічне обстеження та нагляд за засудженими з метою оцінки стану здоров'я, при виявленні хвороб — надання медичної допомоги та встановлення працездатності; амбулаторне, стаціонарне і спеціалізоване лікування в закладах охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України [6, п.3].

Надання закладами охорони здоров'я медичної допомоги громадянам, засудженим до позбавлення волі, здійснюється відповідно до Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі [7], який закріплює основні засади організації медичної допомоги засудженим та визначає взаємодію закладів охорони здоров'я ДКВС України із закладами охорони здоров'я щодо медичної допомоги засудженим до позбавлення волі. Згідно зі встановленим Порядком, засуджені мають право звертатися за лікарськими консультаціями та лікуванням до закладів охорони здоров'я, що надають платні медичні послуги та не віднесені до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Оплата таких послуг і придбання необхідних лікарських засобів здійснюються засудженими або їх родичами за рахунок власних коштів. Консультації і лікування

у таких випадках проводяться в медичних частинах за місцем відбування покарання під наглядом персоналу медичних частин установ виконання покарань. За потреби їм надається екстрена медична допомога в закладах охорони здоров'я [6, п.3]. Крім того, у разі необхідності лікування в умовах стаціонару засуджений має право отримувати медичну допомогу і лікування, в тому числі платні медичні послуги за рахунок особистих грошових коштів чи коштів рідних та близьких, у зазначених закладах охорони здоров'я. Підставою для надання такої медичної допомоги є медичний висновок [5, ч.5 ст.116]. Медична допомога засудженим до довічного позбавлення волі організовується і надається безпосередньо в камері у присутності не менше трьох представників адміністрації установи виконання покарань. При необхідності надання екстреної медичної допомоги засуджені до довічного позбавлення волі переводяться до найближчого закладу охорони здоров'я [6, п.3].

В установах виконання покарань забезпечується виконання санітарно-гігієнічних та протиепідемічних правил. У закладах охорони здоров'я ДКВС України, які мають у своїй структурі психіатричні або інфекційні відділення, установлюється режим, що забезпечує ізоляцію хворих, а також посилений нагляд за поведінкою засуджених [6, п.4,5]. З метою виявлення і запобігання поширенню інфекційних, паразитарних, виявлення загальносоматичних та психічних захворювань серед засуджених в установах виконання покарань один раз на рік проводиться профілактичний медичний огляд [7].

Отже, охорона здоров'я осіб, засуджених до позбавлення волі, забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних та платних форм медичної допомоги, передбачених законодавством України. Проте, незважаючи на достатньо велику кількість нормативних документів, що складають нормативну основу для забезпечення права на охорону здоров'я засуджених громадян, на даний момент організація медичного обслугову-

вання та надання медичної допомоги особам, позбавленим волі, є незадовільною, адже якість медичних послуг, які надаються громадянам, засудженим до позбавлення волі, знаходиться на вкрай низькому рівні, гостро відчувається брак ресурсів, обладнання, ліків та кваліфікованого персоналу, а самі медичні працівники залишаються залежними від керівництва установ виконання кримінальних покарань.

Як підкреслюють експерти, проблема неналежних умов утримання та неякісного медичного обслуговування в пенітенціарних закладах України є «структурною проблемою і потребує негайного вирішення, оскільки призводить, серед іншого, до поширення різноманітних захворювань і як наслідок — смерті позбавлених волі осіб, а також їх самогубства» [8]. Дійсно, неякісність та недостатність медичної допомоги в закладах пенітенціарної системи тягне за собою цілу низку тяжких наслідків, адже відсутність у осіб, засуджених до позбавлення волі, можливості отримати вчасну та кваліфіковану медичну допомогу безпосередньо зумовлює як зростання рівня захворюваності, так і смертності. Так, станом на 1 березня 2016 р. в установах виконання покарання померло 75 осіб від: СНІДу – 17; захворювань серцево-судинної системи – 19; туберкульозу – 8; захворювань центральної нервової системи – 7; захворювань травної системи – 6; злоякісних новоутворень – 5; захворювань дихальної системи – 4; членушкоджень – 1; травм – 1; суїцидів – 5; нещасних випадків – 2. Крім того, в установах виконання покарання було зареєстровано хворих на туберкульоз – 1842 особи, на ВІЛ-інфекцію – 4129 осіб [8].

Ключовими чинниками, що впливають на смертність серед осіб позбавлених волі, є недостатнє фінансування та неналежне оснащення медичних частин установ необхідним обладнанням (майже 70 відсотків якого є застарілим або технічно зношеним) [8], ліками, технікою, відсутність кваліфікованого персоналу, що, зрештою, й призводить до надання неякісної, а в деяких випадках, і до ненадання медичної допомоги взагалі.

Протягом 2016 р. на розгляд відділу моніторингу пенітенціарних установ Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму надійшло 2397 звернень стосовно порушення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, 687 з них були безпосередньо пов'язані з необхідністю дотримання права ув'язнених осіб на належну медичну допомогу [9, с.254]. Серед основних проблем, що порушувалися у зазначених зверненнях, були: несвоєчасне надання первинної медичної допомоги та недостатній її рівень в установах виконання покарань, відсутність необхідних лікарських препаратів, неналежна організація процесу консультування хворих лікарями-спеціалістами, необґрунтоване зволікання при прийнятті рішень за запитами про госпіталізацію засуджених тощо [9, с.268].

Найбільш поширеними недоліками у сфері надання медичної допомоги засудженим особам є:

- недостатня кількість лікарів та медичного персоналу у медичних частинах установ виконання покарань;
- неналежне забезпечення медичних частин обладнанням та медикаментами;
- незадовільний рівень організації надання медичної допомоги ув'язненим (відсутність стаціонарів, інфекційних ізоляторів, ізоляторів для утримання осіб з психічними розладами та ін.);
- неналежний рівень обстеження ув'язнених на ВІЛ-інфекцію та надання медичної допомоги хворим на ВІЛ/СНІД;
- відсутність заходів додаткової діагностики захворювань, окрім загальних обов'язкових та рентгенологічних обстежень;
- недостатнє знання персоналом установ положень і вимог міжнародних правових актів з прав людини, стандартів поводження з в'язнями, невідповідність порядку ведення медичної документації вимогам чинного законодавства та ін. [9, с.268-269].

Отже, передбачене та гарантоване законодавством право засуджених на охорону здоров'я, з огляду на низку соціально-економічних та правових чинників, залишається лише задекларованим у нормативних актах, на практиці виявляючись лише у періодичних медоглядах та констатації

захворювань [10, с.335], адже для того, щоб бути реально здійсненим, даному праву засудженої особи має відповідати обов'язок держави забезпечити можливість його реалізації. Проте національне законодавство здебільшого обмежується встановленням загальних правил охорони здоров'я засуджених, що мають декларативний характер і не можуть бути виконані. При цьому законодавство України не закріплює ані дієвих механізмів реалізації права на охорону здоров'я, ані відповідальності посадових і службових осіб за неналежне медичне обслуговування засуджених та за заподіяння шкоди здоров'ю засуджених [11, с.80]. Так, наприклад, Кримінально-виконавчий кодекс містить положення, згідно з яким кожен засуджений має право звертатися за консультацією і лікуванням до установ, що надають платні медичні послуги [5, ч.5 ст.116], однак відповідні режимні заборони та обмеження, зумовлені характером кримінального покарання, фактично не дозволяють громадянину, засудженому до позбавлення волі, здійснити таке право [11, с.85]. Також декларативним залишається право особи, засудженої до позбавлення волі, на вільний вибір лікаря та медичної установи, в якій вона бажає проходити лікування, адже на сьогодні в Україні фактично відсутній механізм забезпечення засуджених осіб лікарями не з системи установ виконання покарань, навіть за їх власні кошти [8]. Нарешті, ще однією проблемою, на яку звертають увагу більшість дослідників, є те, що медичні працівники не є незалежними від керівництва установ пенітенціарної системи. Лікування засуджених має підпорядковуватися виключно меті відновлення здоров'я особам, які захворіли, тож зрозуміло, що медичні працівники не повинні бути «включеними» у процес виконання кримінального покарання [11, с.86].

Висновки

Таким чином, охорона здоров'я осіб, засуджених до позбавлення волі, забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних та платних

форм медичної допомоги, передбачених чинним законодавством України. Проте стан реалізації медичного обслуговування та надання медичної допомоги особам, позбавленим волі, залишається незадовільним, адже якість медичних послуг, які надаються громадянам, засудженим до позбавлення волі, знаходиться на вкрай низькому рівні, гостро відчувається брак ресурсів, обладнання, ліків та кваліфікованого персоналу, а самі медичні працівники є залежними від керівництва установ виконання кримінальних покарань. З метою подолання існуючих як на законодавчому, так і на структурно-організаційному рівні проблем, пов'язаних із регулюванням та забезпеченням права засуджених на охорону здоров'я, Концепцію подальшого реформування (розвитку) пенітенціарної системи України [12] передбачено удосконалення кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення системи охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби, а також поліпшення умов утримання осіб, засуджених до позбавлення волі, зокрема, створення в установах виконання покарань Центру охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби як необхідної підстави для здійснення реформи медичної служби пенітенціарних закладів і забезпечення незалежності лікаря від керівника установи виконання покарань, що, насамперед, сприятиме неупередженому встановленню діагнозів та якісному наданню медичної допомоги особам, засудженим до позбавлення волі в Україні.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Міжнародний документ ООН : від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України : від 19.11.1992 р., № 2801-XII // Відомості Вер-

ховної Ради України. — 1993. — № 4. — Ст.19.

4. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями : Міжнародний документ ООН : від 30.08.1955 р. [Електронний документ]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212.

5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України : від 11.07.2003 р., № 1129-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 3-4. — Ст. 21.

6. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : Наказ Міністерства юстиції України : від 29.12.2014 р., № 2186/5 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 4. — Ст.88.

7. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі : Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України : від 15.08.2014 р., № 1348/5/572 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 69. — Ст.1949.

8. Річко О. О. Право на життя / О. О. Річко // Право на життя. Українська Гельсінська спілка з прав людини. — 2017. — 7 березня [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/pravo-na-zhyttya-o-richko/>.

9. Щорічна доповідь Уповноваженого з прав людини Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. — К. : Права людини, 2017. — 627 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=3>.

10. Хобор Р. Б. Правове регулювання медико-санітарного забезпечення осіб, засуджених до позбавлення волі / Р. Б. Хобор // Медичне право України: проблеми становлення та розвитку. Матер. І Всеукр. наук.-практ. конференції 19-20 квітня 2007 р., м. Львів. — С.331-336 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/01_337_04.pdf.

11. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України. / В. А. Бадира, О. П. Букалов,

АНОТАЦІЯ

Визначено зміст права людини і громадянина на охорону здоров'я, встановлена та охарактеризована його специфіка стосовно правового статусу засудженої особи. Зазначається, що охорона здоров'я осіб, засуджених до позбавлення волі, забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних та платних форм медичної допомоги, передбачених чинним законодавством України.

Проаналізовані особливості сучасного стану адміністративно-правового забезпечення та реалізації права на охорону здоров'я громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. Встановлено, що охорона здоров'я осіб, засуджених до позбавлення волі, забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних та платних форм медичної допомоги, передбачених законодавством України. Проте, незважаючи на достатньо велику кількість нормативних документів, що складають нормативну основу для забезпечення права на охорону здоров'я засуджених громадян, на даний момент організація медичного обслуговування та надання медичної допомоги особам, позбавленим волі, є незадовільною, адже якість медичних послуг, які надаються громадянам, засудженим до позбавлення волі, знаходиться на вкрай низькому рівні, гостро відчувається брак ресурсів, обладнання, ліків та кваліфікованого персоналу, а самі медичні працівники залишаються залежними від керівництва установ виконання кримінальних покарань.

З метою подолання існуючих як на законодавчому, так і на структурно-організаційному рівні проблем, пов'язаних із регулюванням та забезпеченням права засуджених на охорону здоров'я, Концепцію подальшого реформування (розвитку) пенітенціарної системи України передбачено удосконалення кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення системи охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби, а також поліпшення умов утримання осіб, засуджених до позбавлення волі.

Ключові слова: права та свободи, право на охорону здоров'я, медична допомога, адміністративно-правове забезпечення, засуджений до позбавлення волі.

SUMMARY

The content of the notion «right to health protection» is revealed. The main features of the right to health protection in relation to citizens sentenced to imprisonment are defined. Analyzes of the contemporary situation of administrative-legal ensuring and implementation of right to health protection of citizens condemned to imprisonment in Ukraine were prepared.

Key words: rights and freedoms, right to health protection, medicare, administrative-legal ensuring, condemned to imprisonment.

А. П. Гель, М. В. Романов, І. С. Яковець; За загальною редакцією Є.Ю. Захарова. Харківська правозахисна група. — Харків: Права людини, 2011. — 368 с.

12. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : Розпорядження Кабінету Міністрів України : від 13.09.2017 р., № 654-р // Офіційний вісник України. — 2017. — № 78. — Ст.2401.